

Antoni Skowroński

Uwagi na temat "wartości chrześcijańskich" w etyce środowiskowej

Studia Elckie 8, 79-89

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

UWAGI NA TEMAT „WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKICH” W ETYCE ŚRODOWISKOWEJ

Wstęp

Zmiany, którym podlega świat przyrody, są naturalną konsekwencją fizycznych i biologicznych praw rządzących układami przestrzenno-czasowymi. Cechami charakteryzującymi środowisko przyrodnicze, są jego: różnorodność i zmienność. Zróżnicowanie przejawia się w odmiennej wielkości potencjału przyrodniczego na poszczególnych obszarach, zaś zmienność polega na przekształcaniu środowiska w czasie. Naturalne zmiany zachodzące w przyrodzie, mogą mieć charakter długookresowy, cykliczny, bądź incydentalny¹. Te przyrodnicze reguły uległy zachwianiu, z chwilą pojawienia się na arenie dziejów człowieka. Człowiek, używając rozumu zintensyfikował proces zmian zachodzących w przyrodzie. Konsekwencją rozwoju intelektu, stała się technika i technologia, które wsparły człowieka w eksploatowaniu przyrody w celu zaspakajania i realizacji własnych celów, dążeń oraz pragnień. Sukcesywny rozwój nauki i techniki doprowadził do powstania cywilizacji naukowo-technicznej, która obok korzystnych skutków przyniosła ze sobą także niekorzystne konsekwencje odczuwalne i zauważalne już dzisiaj w wymiarze globalnym². Styl rozwoju społeczno-gospodarczego, oparty na technice i technologii oraz na materialistycznym i konsumpcyjnym wzorcu życia, kieruje ludzkość ku wielu sytuacjom kryzysowym.

W wymiarze przyrodniczym kryzys, o którym tu wspominam, określa się mianem „kryzysu ekologicznego”. Chcąc go scharakteryzować, można zwięźle stwierdzić, że jego przejawem jest wyraźne naruszenie dynamicznej równowagi

¹ Zmienność długookresową łączy się z sukcesją ekologiczną będącą skutkiem powolnych zmian związanych z naturalnymi procesami geologicznymi, klimatycznymi czy astronomicznymi; zmienność cykliczna wynika z ruchów Ziemi (obiegowy dookoła słońca – pory roku, ruch wirowy – dzień, noc); zaś zmienność incydentalna, to np. wybuchy wulkanów, powodzie.

² Wraz z tym, jak zasięg i możliwości działania człowieka osiągnęły wymiar globalny, to także możliwości kryzysu ekologicznego osiągnęły wymiar globalny. Por. A. Kiepas, *Ryzyko środowiskowe – przedmiot nauki i ekofilozofii*, „Problemy Ekologii”, 1(1998), s. 37.

biologicznej ekosystemów Ziemi³. Jednak na tym on się nie kończy. Można postawić tezę, iż współczesny kryzys ekologiczny jest odzwierciedleniem wielkiego kryzysu cywilizacyjnego, w którym sprzężone są przynajmniej trzy poważne kryzysy zachowań ludzkich:

- kryzys odniesień w stosunku do przyrody,
- kryzys zachowań społecznych i
- kryzys osobowości ludzkiej⁴.

Zatem, kryzys ekologiczny należy łączyć nie tylko z degradacją przyrodniczego środowiska życia, ale także z degradacją środowiska wewnętrznego człowieka. Dotyka on sfery społecznej, osobowej oraz duchowej rozwoju jednostek i całych społeczeństw. Rosnący antagonizm społeczny, utrata poczucia bezpieczeństwa, brak sprawiedliwości, wojny, terroryzm, niesprawiedliwość społeczna i ekonomiczna, brutalizacja życia, bezsensowność życia, utrata wartości moralnych itp.⁵, to tylko niektóre przejawy innego wymiaru tegoż kryzysu. Te coraz powszechniejsze zagrożenia środowiska społeczno-przyrodniczego, w drugiej połowie XX wieku, przyczyniły się do wyłonienia wręcz nowej dyscypliny, a mianowicie etyki środowiskowej (ekologicznej).

Etyka środowiskowa

Etyka środowiskowa, czy jak chcą inni, etyka ekologiczna⁶, jest dyscypliną etyczną z głównym przedmiotem badań nastawionym na ujęcie i zrozumienie relacji człowieka do środowiska przyrodniczego w aspekcie moralnych powinności. W wąskim znaczeniu, przedmiotem badań etyki środowiskowej są relacje człowieka do pozaludzkiego życia biologicznego. W swoich badaniach, podejmuje ona próby ustalenia, a następnie uzasadnienia norm moralnych odnoszących się do właściwego traktowania bytów pozaludzkich⁷. Za-

³ Problem ten jest szeroko analizowany w różnorodnej literaturze, nie tylko ekologicznej i przyrodniczej, lecz również literaturze o charakterze humanistycznym i filozoficznym, np w książce pt. „Siła życia”. Por. J. Dorst, *Siła życia*, PIW, Warszawa 1979, s. 45-66.

⁴ Por. W. Sztumski, *Globalny kryzys ekologiczny i kształtowanie sumienia ekologicznego*, „Problemy Ekologii”, 3(1999), s. 102.

⁵ Por. S. Zięba, *Kryzys ekologiczny (realność czy utopia)*, „Człowiek i Przyroda”, 3(1995), s. 8-9; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 1996, s. 55nn.; D. Kiełczewski, *Ekologia społeczna*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s. 52-59.

⁶ Te dwie nazwy w ekofilozofii i ochronie środowiska, są powszechnie używane zamiennie. Ja również będę ich używał zamiennie w powyższym artykule. Etymologicznie, złożenie „etyka ekologiczna” pochodzi od dwóch greckich słów: *ethos* – obyczaj, zwyczaj i *oikos* – dom.

⁷ Por. Z. Wróblewski, *Uwagi na temat kontrowersji antropocentryzm – biocentryzm w etyce ekologicznej*, w: *Etyka środowiskowa wyzwaniem XXI wieku*, red. J. W. Czartoszewski, „Chrześcijaństwo i Edukacja Ekologiczna”, 3(2002), s. 74.

tem, etyka ekologiczna „... dotyczy moralnej refleksji nad stosunkiem człowieka do otaczającego go naturalnego, biologicznego środowiska”⁸. Podejmuje problemy szeroko rozumianej ochrony środowiska przyrodniczego, miejsca człowieka w uniwersum i zależności pomiędzy oddziaływaniem człowieka na przyrodę i jego zwrotnym oddziaływaniem na jakość życia ludzkiego⁹. Poddaje w wątpliwość tradycyjny i mocno ugruntowany w myśli europejskiej pogląd, iż sfera moralności obejmuje tylko te czyny świadomego podmiotu, które w sposób bezpośredni bądź pośredni oddziałują na ludzi, a więc, że powinność moralna jest zawsze powinnością wobec człowieka lub grupy ludzi¹⁰. Podstawową tezą etyki środowiskowej, powszechnie przyjmowaną przez różne jej kierunki, jest stwierdzenie, że istnieją byty nieosobowe będące przedmiotem moralności¹¹. Mówi się więc w etyce środowiskowej o wewnętrznej wartości bytów pozaludzkich, niezbywalnej i niezależnej od ludzkiej oceny¹². Takie rozumowanie, oparte jest na założeniu, że przyroda wymaga ochrony nie tylko ze względu na człowieka, ale ze względu na to samo istnienia i ze względu na swoją wewnętrzną wartość.

Celem tak rozumianej etyki środowiskowej, jest wypracowanie takich wartości, norm i imperatywów, które następnie właściwie umotywowane i zaakceptowane prowadziłyby do afiliacji pozaużytkowego dobra obiektów naturalnych¹³. Poprzez osiągnięcie wyznaczonych celów, chce ona dalej efektywnie wspierać wszystkie te zachowania, które będą prowadziły do:

- ochrony świata przyrody przed ludzką agresją i działaniami destrukcyjnymi,
- obrony samego człowieka jako jednostki i gatunku przed powodowanymi przez jego samego negatywnymi skutkami degradacji środowiska¹⁴.

⁸ M. Bonenberg, *Etyka środowiskowa. Założenia i kierunki*, UJ, Instytut Filozofii, Zakład Etyki, Kraków 1992, s. 13.

⁹ A. Papuziński, *Filozofia ekologii: geneza, pojęcie, stanowiska, nurty*, „Problemy Ekologii”, 2(1998), s. 68.

¹⁰ M. Bonenberg, *Etyka środowiskowa*, s. 14.

¹¹ Istoty i w ogóle byty przyrodnicze (istoty żywe, ekosystemy, krajobrazy, Ziemia jako całość) nie powinny być traktowane jako rzeczy i środki do celu, ale zawsze jako „cel sam w sobie”. Zob. T. Regan, *The Nature and Possibility of an Environmental Ethic*, Environmental Ethic 1981, s. 19.

¹² Por. Z. Piętek, *Etyka życia*, w: *Etyka*, red. J. Pawlica, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1992, s. 109-119; Tenże, *Przyroda i wartość*, w: *Wartość bycia. Władysławowi Stróżewskiemu w darze*, Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Warszawa 1993, s. 159-173; W. Tyburski, *Uniwersalny wymiar etyki ekologicznej (środowiskowej)*, w: *Czy jest możliwa etyka uniwersalna?*, Wyd. Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach, Siedlce 1994, s. 371-381.

¹³ W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, red. A. Papuziński, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1999, s. 100, A. Papuziński, *Filozofia ekologii*, s. 69.

¹⁴ W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, s. 101.

A zatem etyka środowiskowa dąży do „zbudowania i uzasadnienia określonego systemu wartości i norm, który za sprawą edukacji ekologicznej zostanie wpisany w sferę świadomości indywidualnej i społecznej, kształtując postawy i zachowania wywierające korzystny wpływ na całokształt relacji człowieka i jego przyrodniczego otoczenia”¹⁵. Należy jednak zaznaczyć, że domeną etyki środowiskowej jest nie tylko ochrona przyrody ale także troska o człowieka¹⁶. W kręgu jej zagadnień pozostaje chociażby kwestia sensu i wartości życia oraz koncepcja zdrowia i choroby.

Wobec intensywnego rozwoju etyki środowiskowej (ekologicznej), podawane są jej różne typologie. Można wymienić m. in.: etykę naturalistyczną i bioetykę; etykę afirmacji życia A. Schweitzera; humanizm ekologiczny J. Aleksandrowicza; etykę ochrony środowiska K. Z. Lorenza; etykę ziemi A. Leopolda; bioetykę globalną Ven Rensselaera Pottera i A. Hellegersa; etykę wspólnot J. B. Callicotta; Etykę środowiskową P. W. Taylora; antropocentryczną etykę ochrony środowiska J. Passmorea; etykę praw moralnych bytów nieosobowych T. Regana; etykę praw zwierząt i etykę jakości życia P. Singera; oraz szereg etyk związanych z poszczególnymi kierunkami ekofilozofii np.: etykę ekologii głębokiej A. Naessa; etykę biopersonalistyczną związaną z hipotezą Gai J. Lovelocka; teorię etyczno-ekocentryczną H. Rolstona III; etykę odpowiedzialności za przyszłość H. Jonasa; etykę związaną z nowym łaodem ekologicznym zaproponowanym przez L. Ferryego czy też etykę związaną z „Trzecią Falą” E. Tofflera¹⁷. Przyjmując różne kryteria klasyfikacji¹⁸, można wymienić takie podstawowe kierunki etyki środowiskowej jak¹⁹:

- etyka antropocentryczna (homocentryczna),
- etyka biocentryczna (indywidualistyczna),

¹⁵ Tamże, s. 101.

¹⁶ Por. A. Latwiec, *Gdzie jesteśmy?*, w: *Etyka środowiskowa. Teoretyczne i praktyczne implikacje, (Materiały konferencyjne)*, red. W. Tyburski, Instytut Filozofii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polski Klub Ekologiczny Oddział Pomorsko-Kujawski, Toruń 1998, s. 124-125; A. Latwiec, P. Troszkiewicz, *Ekomedycyna wobec przejawów życia*, w: *Szkoła przeżycia cywilizacyjnego*, red. J. M. Dołęga, J. Kuczyński, A. Woźnicki, Centrum Uniwersalizmu przy Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa 1997, s. 264-273.

¹⁷ Szerzej patrz: I. S. Fiut, *Ekoetyki. Kierunki rozwoju współczesnej aksjologii przyjaznej środowisku*, Wyd. Oficyna Wydawnicza ABRYS, Kraków 1999.

¹⁸ W klasyfikacji etyk środowiskowych bierze się pod uwagę dwie zasadnicze przesłanki: 1) zwraca się uwagę na rodzaj istot pozaludzkich i obiektów włączonych w krąg moralnego poszanowania, (idzie więc tu o zakres przedmiotowych zainteresowań danej wersji etyki); 2) wskazuje na wartości, które na gruncie określonej odmiany etyki środowiskowej uważane są za wartości naczelne. Zob. W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, s. 101.

¹⁹ Podział ten jest podany za W. Tyburskim. Zob. Tamże, s. 102. Podziału etyki środowiskowej na: antropocentryczną, holistyczną i biocentryczną dokonuje także Z. Piątek i M. Bonenberg. Por. Z. Piątek, *Etyka życia*, s. 109-118; M. Bonenberg, *Etyka środowiskowa*, s. 13nn.

- etyka holistyczna,
- etyka ochrony zwierząt.

Według etyki holistycznej każdą część świata traktuje się w całości jako jego część ważną autonomicznie. Obowiązki moralne w tej etyce postulowane są wobec wszystkich istot żywych oraz materii nieożywionej. W etyce holistycznej (wspólnotowej) za najwyższe dobro uznaje się całą przyrodę jako wspólnotę wszystkich organizmów. A. Leopold i B. Callicott – przedstawiciele tej etyki – postulują zachowanie bogactwa przyrody dla niej samej a nie tylko dla człowieka. Naczelnym hasłem tej koncepcji jest: w sposób odpowiedzialny obchodzić się ze wszystkimi. Wszystko co sprzyja utrzymaniu (przywracaniu) piękna, stabilizacji i integralności całości zwanej Przyrodą jest dobrem, wszystko co temu szkodzi jest złem. Takie postępowanie moralne jest najlepszym sposobem zabezpieczenia przyrody dla współcześnie żyjących ludzi i dla przyszłych pokoleń²⁰. Zaś specyfiką etyki ochrony zwierząt, jest zawężenie zakresu przedmiotu moralności do gatunku zwierząt wyższych²¹. Zwraca się w niej uwagę na następujące kwestie: eksperymenty naukowe przeprowadzane na zwierzętach, warunki przemysłowej hodowli, transport zwierząt, sposób uboju, wypieranie dziko żyjących zwierząt z ich terenów na skutek rozwoju cywilizacji, całkowite wyniszczenie i doprowadzenie do zaniku niektórych gatunków, łowienie i zabijanie zwierząt itp. Do tej listy, dodać można jeszcze np. etykę egocentryczną (egocentryzm indywidualny lub grupowy) i patocentryczną²².

Wśród wymienionych powyżej odmian etyk środowiskowych, można dostrzec wiele ujęć i wyliczyć różne stanowiska filozoficzne, często przeciwstawne wobec siebie. W tym kanonie, wyróżniają się w sposób ostry i wyraźny dwa opozycyjne wobec siebie stanowiska, inaczej ujmujące kwestię ochrony przyrody. Są to biocentryzm i antropocentryzm.

²⁰ Por. M. Bonenberg, *Etyka środowiskowa*, s. 106-108; S. Pikus, *Moralne aspekty ochrony środowiska przyrodniczego*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, Słupsk 1997, s. 56.

²¹ Por. A. Marek-Bieniasz, *Czy zwierzęta do nas mówią? Refleksja na temat relacji odpowiedzialności między ludźmi a zwierzętami*, s. 153-156; J. Pawłowska, *Sporne problemy etyki ekologicznej*, „Kwartalnik Filozoficzny”, 2(1993), s. 149; L. Ferry, *Nowy ład ekologiczny. Drzewo, zwierzę i człowiek*, „Biblioteka Dialogu”, Centrum Uniwersalizmu przy UW, Polski Oddział Międzynarodowego Towarzystwa Uniwersalizmu, Warszawa 1995, s. 37-55.

²² Etyka egocentryczna skupia się na dobru działających jednostek lub grup społecznych broniących swych partykularnych interesów bez liczenia się z dobrem innych ludzi. Tego typu etyka to raczej zbiór egoistycznych moralności. Natomiast etyka patocentryczna opiera się na podobieństwach między człowiekiem a innymi istotami żywymi i postuluje aby brać pod uwagę dobro zwierząt. Za istotną moralnie, wspólną cechą ludzi i zwierząt, etyka ta przyjmuje podatność na ból i cierpienie. Por. J. Jaroń, *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna. (Przegląd zagadnień)*, HEIDOR, Warszawa 1997, s. 153-154; J. Pawłowska, *Sporne problemy etyki ekologicznej*, s. 146.

a) *etyka typu biocentrycznego*

Istotę biocentrycznej odmiany etyki środowiskowej, której wybitnym reprezentantem jest chociażby P. W. Taylor, oddają następujące tezy:

- nie ma przepaści pomiędzy człowiekiem a innymi istotami żyjącymi (gatunek ludzki jest takim samym elementem biosfery),
- człowiek nie jest ponad ani poza przyrodą lecz stanowi jej integralną część,
- każda istota żywa stanowi wartość per se, tzn. w sposób dla siebie właściwy realizuje dobro,
- gatunek ludzki nie jest wyższy w stosunku do pozostałych istot żywych, a nasze pojawienie się na Ziemi nie jest celem ostatecznym trwającego nadal procesu ewolucji²³.

Biocentryzm który przyznaje wszystkim żywym istotom (tak ludziom jak i zwierzętom) prawo do egzystencji, za naczelną zasadą – zaproponowaną przez P. W. Taylora – uznaje „respekt dla natury”. Zasada ta wymaga od jednostki przestrzegania czterech następujących norm moralnych:

- „nie zabijaj i nie krzywdź istot żywych oraz nie niszczyć środowiska ich życia”,
- „maksymalnie ograniczaj swoją ingerencję w życie przyrody”,
- „nie oszukuj zwierząt żyjących w stanie dzikim”,
- „w przypadku naruszenia którejs z poprzednich norm, staraj się naprawić wyrządzone wcześniej przyrodzie krzywdy”²⁴.

Etyka biocentryczna uważa, że interesy i potrzeby człowieka nie są wystarczającym usprawiedliwieniem niszczenia przyrody. Człowiek nie jest „pępkiem” świata, w związku z tym na równi z jego interesami, powinny być brane pod uwagę również interesy istot pozaludzkich. Wszystkim istotom żywym należy się szacunek i bezpieczeństwo, z uwagi na ich istnienie i wewnętrzną wartość, którą w sobie posiadają, a nie tylko wówczas, gdy służą ludzkim celom i potrzebom²⁵. Jest tu wykluczony jakikolwiek egoizm gatunkowy. Oczywiście takie stanowisko kłóci się z chrześcijańską teologią, mówiącą o wyróżnieniu człowieka wśród innych istot, jako osoby stworzonej na obraz Boży, ucieleśnionej duchem.

²³ Za: S. Pikus, *Moralne aspekty ochrony środowiska przyrodniczego*, s. 54; W. Tyburski, *Uniwersalny wymiar etyki ekologicznej*, w: *Czy jest możliwa etyka uniwersalna?*, red. J. Sekuła, Siedlce 1994, s. 375.

²⁴ M. Bonenberg, *Etyka środowiskowa*, s. 53-54.

²⁵ Por. W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, s. 104.

b) etyka typu antropocentrycznego

Natomiast antropocentryczna odmiana etyki środowiskowej, przeciwstawna biocentryzmowi, konsekwentnie przyznaje status bytu moralnego jedynie człowiekowi twierdząc, iż podmiotem moralności nie może być przyroda - ani pojmowana jako całość, ani jako poszczególne elementy²⁶. Według antropocentryzmu, tylko człowiek dysponuje takimi własnościami jak np. wolność, odpowiedzialność, więc tylko on może pojąć co to jest „moralność” i co to znaczy „odpowiedzialność”, także za środowisko przyrodnicze²⁷. Wszelkie działania dotyczące środowiska przyrodniczego, nabierają charakteru moralnego tylko dlatego, że ich ostatecznym odbiorcą jest człowiek. Tracą zaś charakter moralny, jeżeli ich jedynym adresatem jest środowisko²⁸. W myśl antropocentrycznej etyki, ludzkie działania dotyczące środowiska przyrodniczego i bytów pozaludzkich są zależne od tego, czy ich konsekwencje są korzystne (lub niekorzystne) dla ludzkiej pomysłności oraz czy są zgodne (lub niezgodne) z systemem norm, które chronią ludzkie prawa²⁹. Ochrona i poszanowanie przyrody jest więc w tym stanowisku przejawem ochrony samego człowieka i szacunku do osoby ludzkiej³⁰. Nie można pojmować świata przyrody z innej niż ludzka perspektywy.

W ramach samego antropocentryzmu można wyróżnić wiele odmian i stanowisk. Dwa najbardziej wyraziste stanowiska antropocentryzmu etycznego, to antropocentryzm skrajny³¹ i umiarkowany³². W tym drugim podejściu, przyroda jest postrzegana jako niezbędny składnik oraz podłoże życia i funkcjonowania człowieka. Przyroda służy człowiekowi ale nie może być bezmyślnie wykorzystywana i niszczone. Antropocentryzm umiarkowany uwypukla zob-

²⁶ Por. A. Marek-Bieniasz, *Cele i zadania etyki ekologicznej*, „Problemy Ekologii”, 3(1998), s. 93; A. Pawłowski, *Odpowiedzialność człowieka za przyrodę*, s. 169-170.

²⁷ Tamże, s. 171.

²⁸ W. Tyburski, *Aksjologia ochrony środowiska przyrodniczego*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, red. J. M. Dołęga i J. W. Czartoszewski, Wyd. ATK, Warszawa 1999, s. 156-157; Por. D. Liszewski, *Założenia i wartości ekonomii w świetle etyki ekologicznej*, w: *Ekonomia, ekologia, etyka*, red. W. Tyburski, IF Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polski Klub Ekologiczny oddział Kujawsko-Pomorski, „Top Kurier”, Toruń 1996, s. 94; J. Jaroń, *Ekologia, sozologia, ekofilozofia*, s. 153.

²⁹ W. Tyburski, *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, s. 102.

³⁰ Ta wersja etyki środowiskowej (ekologicznej) jest dość ściśle powiązana z etyką tradycyjną. Etyka tradycyjna dostarcza tu wystarczających racji moralnych na rzecz ochrony środowiska i jest w stanie sformułować takie normy moralne, które właściwie ukierunkują ludzkie działanie w sferze odniesień do świata przyrody. Tamże, s. 102-103.

³¹ Radykalna postać tego stanowiska zakłada, że środowisko jest tylko środkiem do nadrzędnego celu, jakim jest zaspokojenie ludzkich potrzeb. Można je określić jako totalny utilitaryzm. Przedstawicielem tego stanowiska jest Ch. Yannaros. Zob. A. Pawłowski, *Odpowiedzialność człowieka za przyrodę*, s. 170.

³² Przedstawicielami umiarkowanego antropocentryzmu są m.in.: B. G. Norton, W. H. Murdy i S. Hardy.

wiązania wobec przyszłych pokoleń, które mają prawo do życia w świecie niezniszczonym i zapewniającym podstawowe warunki egzystencji i rozwoju³³. Takie stanowisko zajmuje chociażby autor koncepcji odpowiedzialności H. Jonas. Jest to także płaszczyzna, na której formułuje się chrześcijańską wizję przyrody i odpowiedzialności za nią.

Wartości chrześcijańskie.

Pojęcie „wartości” ze względu na nią samą, odnosi się do systemu norm i powinności postępowania, czyli do etyki. Przez „wartość” należy rozumieć to wszystko, co uchodzi za ważne i cenne dla jednostki i społeczeństwa oraz jest godne pożądania, co łączy się z pozytywnymi przeżyciami i stanowi jednocześnie cel dążeń ludzkich. Wartość dotyczy zarówno elementów świata materialnego jak i duchowego. Z wartościami, w sposób logiczny, łączą się normy. Normy, to powinności, nakazy i zakazy wskazujące sposoby i metody realizowania nadrzędnych wartości. Możemy spotkać się z wartościami teologicznymi, dla których nadrzędną wartością jest dobro lub formalnymi, dla których nadrzędną wartością jest obowiązek.

Według filozofii bytu, wartość bierze się z właściwości bytu, jeśli staje się on przedmiotem aktów poznawczo-wolitywnych, do niego skierowanych. Wartość realnie związana z bytem istniejącym, posiada podstawę w samym bycie, w realnej naturze ludzkiej lub pozaludzkiej. Wartość, w procesie wartościowania, pojawia się jako szczególne znamię pewnych przedmiotów, czynów, sytuacji czy relacji³⁴. Jest wiele rodzajów wartości, z których najczęściej wymienia się życiowe, użytecznościowe, przyjemnościowe, obyczajowe, estetyczne, moralne i religijne. Wartości i prawa moralne istnieją niezależnie od historii i woli człowieka. Istnieje zatem moralność przedmiotowa i ponadczasowa³⁵, której podlega każdy ludzki czyn.

Zagadnienie wartości nie jest obce chrześcijaństwu i nie jest przedmiotem jedynie filozoficznych rozpatrywań. W Piśmie Świętym występuje kilka razy synonim słowa „wartość” w znaczeniu godnego i odpowiedniego działania zgodnie z tym, co obowiązuje³⁶, gdy człowiek odpowiada na działanie Boga. Można także rozumieć w sensie aksjologicznym niektóre przypowieści, np. przypowieść o cennej perle³⁷. K. Krajewski utrzymuje, że nazwa „wartości chrześcijańskie” występuje w trzech znaczeniach. Po pierwsze, dotyczy faktów

³³ Por. A. Pawłowski, *Etyka środowiskowa a zrównoważony rozwój*, s. 85.

³⁴ Por. A. Stępień, *Z problematyki doświadczenia wartości*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 23(1980), nr 1, s. 34.

³⁵ Por. J. M. Bocheński, *ABC tomizmu*, Londyn 1950, s. 62-63.

³⁶ Zob. Ef 4, 1; Flp 1, 27; Kol 1, 10; 3 J 6 – 8.

³⁷ Zob. Mt 13, 45-46.

historii zbawienia. Po drugie, może oznaczać prawdy objawione, odnoszące się do człowieka i jego życia i są to treści o charakterze antropologiczno – etycznym, takie jak: cel ostateczny i finalna sprawiedliwość, konieczność odkupienia, normy moralne: Kazanie na Górze i Dekalog, modlitwa, znaki sakramentalne i Kościół jako wspólnota zbawienia. Niektóre z wymienionych treści możliwe są do rozpoznania na drodze aktywności samego rozumu ludzkiego, jego sił naturalnych. Po trzecie, oznacza rolę, jaką pełnią wszystkie wymienione wartości w życiu człowieka, w kulturze, w dziejach ludzkości³⁸. Można zatem stwierdzić, że wartości chrześcijańskie to przede wszystkim wartości moralne.

Taki ład utwierdza i ubogaca Chrystus światłem swej Ewangelii, a Jego orędzie prawdy i miłości staje się przesłaniem ogólnoludzkim. „Wartości chrześcijańskie stają się w tej sytuacji latarnią, dzięki której lepiej można dostrzec obiektywny ład wartości”³⁹, wyznaczający zasadny kształt ludzkiego życia. Wnikliwie analizując Biblijne przesłanie, można w nim odnaleźć wiele wątków, które w sposób bezpośredni bądź pośredni łączą się z poruszaną kwestią ekologiczną i związaną z nią etyką środowiskową.

Najważniejsze dla nas tezy doktryny ekologicznej, znaleźć możemy w Katechizmie Kościoła Katolickiego. W tej najważniejszej i oficjalnej wykładni nauki Kościoła, problematyka etyki ekologicznej rozważana jest w świetle prawdy o Bogu Stwórcy, prawdy o stworzeniu świata i człowieka⁴⁰. Dowiadujemy się, że Bóg w miłości i mądrości stwarza dobry świat z niczego, porządkuje całą różnorodność, podtrzymuje w istnieniu i kieruje jego losami będąc sam transcendentny wobec niego⁴¹. Pomimo swojej transcendencji, Bóg Stwórca jest również immanentny w świecie i poprzez naturę świata daje się rozpoznać człowiekowi. Skoro Bóg jest przyczyną istnienia i świata, i człowieka oraz jest obecny w swoim dziele poprzez naturalną harmonię, piękno i dobro, to można z tego wyprowadzić imperatyw o charakterze moralnym. Każdy chrześcijanin powinien powstrzymać się od takiego działania, które naruszałoby prawa rządzące światem, godziłoby w piękno i pierwotnie zaplanowaną harmonię stworzonego przez Boga dzieła.

Z teologicznej prawdy o Bogu Stwórcy świata wynika, że „wszystkie rzeczy (...) z samego faktu, że są stworzone, mają własną trwałość, prawdziwość, dobroć i równocześnie własne prawa i porządek”. Z tych racji człowiek powinien szanować dobro każdego stworzenia i dostrzegać wzajemne powiązania oraz zależności pomiędzy poszczególnymi elementami stworzonego świat⁴². Musi czuć świadomość, że w materialnym wymiarze swego bytu, jego istnienie zależy od wielu po-

³⁸ Por. K. Krajewski, *Wymiar religijny i naturalny wartości chrześcijańskich*, „Niedziela”, Dodatek akademicki Instytutu Jana Pawła II, KUL, Częstochowa–Lublin 1993, nr 3, s. 1.

³⁹ Tamże, s. 1n.

⁴⁰ Por. J. M. Dołęga, *Podstawy teologiczne w ekologii*, „Studia Teologiczne”, 16(1998), s. 245.

⁴¹ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallotinum, Poznań 1994, s. 78-80.

⁴² J. M. Dołęga, *Ekologia w teologii i filozofii chrześcijańskiej*, s.136.

wiązań z innymi stworzeniami. Stwórca powołując człowieka do istnienia i czyniąc z niego „koronę” wszelkiego stworzenia, dał mu udział w życiu samego siebie i przez to powołał do współpracy w dalszym dziele stwórczym. Z tego faktu wynika obowiązek odpowiedzialności za powierzony władzy człowieka świat. Nie może on być bezwzględny panem lecz jedynie zarządcą i odpowiedzialnym „ogrodnikiem” materialnego i duchowego świata. Ale każde działanie wypływa z wartości działającego⁴³. Wynika z tego poważne zobowiązanie spoczywające na człowieku. W myśl chrześcijańskiej antropologii, każdy człowiek ma moralny obowiązek otaczania opieką i troską wszystkich stworzeń i całego świata przyrody.

Z biblijnej prawdy o Bogu Stwórcy i człowieku jako wyjątkowym stworzeniu, wynikają w sposób bezpośredni lub na drodze teologicznej interpretacji, ważne kanony, zasady, normy i wartości, których respektowanie w życiu indywidualnym i społecznym, pozwala ułożyć poprawnie relacje międzyludzkie i relacje ekologiczne. Wiele z tych zasad ma charakter uniwersalny, dlatego są one dostępne i zrozumiałe wszystkim ludziom, nie tylko chrześcijanom. Do tego zbioru należy zaliczyć zasadę pokoju, solidarności, sprawiedliwości, wolności, prawdy i zasadę chrześcijańskiej miłości⁴⁴. Warto znać i uwzględniać te zasady, przy tworzeniu i podejmowaniu jakiegokolwiek działań ochronnych.

Zakończenie

Zagadnienie „etyki środowiskowej” czy „ekologicznej” wyłoniło się z etyki ogólnej, jako konsekwencja poszukiwania drogi wyjścia z „kryzysu ekologicznego”. Z głębszej i wszechstronnejszej analizy tej kwestii, można wyciągnąć wniosek, że stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego i społecznego, zależy przede wszystkim od przyjmowanego i realizowanego systemu wartości. To właśnie stara się wypracować etyka środowiskowa, odwołując się w swoich poszukiwaniach do różnych systemów wartości. Jednym z nich, jest system wartości chrześcijańskich

W etyce i moralności chrześcijańskiej, zawiera się nadzieja ukształtowania właściwych postaw odpowiedzialności i wrażliwości ekologicznej tak ludzi wierzących jak i niewierzących. Myślę, że wiara wraz z chrześcijańską moralnością, może wymiernie przysłużyć się budowaniu kultury ekologicznej i być istotnym czynnikiem warunkującym ochronę środowiska przyrodniczego. Naczelna zasada moralności chrześcijańskiej: „osoba osobie winna jest miłość”, powinna warunkować także szacunek do naturalnego środowiska. Będzie to możliwe pod warunkiem, że wartości chrześcijańskie najpierw się właściwie

⁴³ Św. Tomasz wskazał bardzo ważną zasadę dla rozwoju i funkcjonowania życia społecznego, opierającą się na fakcie, że to ludzie tworzą społeczność, że poszczególne jednostki są architektami tegoż życia. Por. M. Szczęsny, *Zaangażowanie katolików świeckich w życiu politycznym*, „Ełckie Studia Teologiczne”, 5(2004), s. 251.

⁴⁴ Tamże, s. 138-145; J. M. Dołęga, *Podstawy teologiczne w ekologii*, s. 249-256.

rozpozna, a następnie zrozumie, zaakceptuje i będzie się respektowało w codziennym postępowaniu. Skoro etyka środowiskowa głosi, że odpowiednio ukształtowana moralność jest istotnym regulatorem związków człowieka ze światem pozaludzkim, to wartości chrześcijańskie rozszerzają przedmiot etycznego wartościowania i poddania moralnej ocenie różnych form działalności człowieka w świecie przyrody.

SOME NOTES ON THE SUBJECT „CHRISTIAN VALUES”
IN THE ENVIRONMENTAL ETHICS

S u m m a r y

The article show us the problems connected with the environmental ethics. The author of the article will try to explain the meaning of the term „environmental ethics” and its different types and directions. There are two the most important types: biometric ethics and anthropometric ethics. Then there will be shown the questions of valuation and values in the whole, and finally - the Christian values. The analysis the Gospel message and the theological doctrine allows us to find out a lot of plots which either directly or indirectly are connected with the protection of natural environment and thus with the environmental ethics.